

töä ja sosiaalisilla näyttämöillä liikkumista, sosiaalisten hierarkioiden esille tuomista. Monen hylkysyrjäläisen nuoren on otettava koulumatkastaan kaikki irti: bussi saattaa olla heille ainoa arkinen yhteisen vapaa-ajan toimintakehys.

Havainnoimilleni Hylkysyrjään nuorille bussimatka näyttää tarjoavan hyvin samanlaiset sosiaalisuuden kulussit kuin omissa muistoissani säilössä olevat 1960- ja 1970-lukujen koulubussimatkat. Erityisesti tämä pysyvyys näkyy niissä tavoissa, joilla bussiin istumaan sijoittuminen ilmentää halua vetäytymiseen tai mahdollisuuksia päästä mukaan yhteiseen ilonpitoon. Kyläkouluverkoston harvetessa pitkät koulumatkat muuttunevat entistä merkityksellisemmiksi yhteisen ajan hetkiksi useille reunoilla eläville nuorille. Nuorten vapaa-ajan palvelut keskittyvät samassa tahdissa kuin koulutuspalvelut ja erityisesti kuntaliitosten syntymisen myötä (Lehtola 2008: 35, 36, 46, 141). Nuorisotutkimuksessa jo todettu vapaa-ajan määrittelyn laajentamisen tarve venyy näin entistä moninaisempiin suuntiin; syrjäseutujen nuorten päivittäinen ajankäyttö on loppujen lopuksi hyvin erilaista kuin keskuksissa asuvien nuorten. Hylkysyrjäläinen aika-tila-todellisuus haastaa myös tutkijan sukeltaamaan pitkien päivien ja välimatkojen maailmaan, jonka saavuttaminen käy työstä.

LÄHTEET

- Anttila, Anu-Hanna 2011. Joutenolo ja ei-minkään tekeminen toimintana. *Yhteiskuntapolitiikka* 14 (6): 620–632.
- Harinen, Päivi 2012. Mennään bussilla. Pitkä koulumatka nuorten vapaa-ajan puitteistajana. Teoksessa: Pekkarinen, Elina, Kaisa Vehkalahti & Sami Myllyniemi (toim.). *Lapset ja nuoret instituutioiden kehityksissä. Nuorten elinolot -vuosikirja 2012. Nuorisotutkimusverkosto & Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos & Valtion nuorisosiain neuvottelukunta, Helsinki. 170–179.*
- Kankkunen, Paula, Päivi Harinen, Elina Nivala & Mari Tapio 2010. Kuka ei kuulu joukkoon? Lasten ja nuorten kokema syrjintä Suomessa. *Sisäasiainministeriön julkaisu 36/2010, Helsinki.*
- Keskinen, Kalle, Sanna Lehtonen & Mari Leino 2011. Kaikki tiet vievät Hansaan. Nuorten ajanvietto osana kauppakeskuksen arkea. *Nuorisotutkimus* 29(4): 19–32.
- Lehtola, Ilkka 2008. Matka maalta markettiin. Liikkuminen ja palvelujen muutos itäsuomalaisella maaseudulla. *Tiehallinnon selvityksiä 25/2008, Kuopio.*
- Määttä, Mirja & Tarja Tolonen (toim.) 2011. *Annettu, otettu, itse tehty. Nuorten vapaa-aika tänään. Nuorisotutkimusverkosto, Helsinki.*
- Tedre, Silva & Anneli Pulkkinen 2011. Kulkeminen avaimena ikään-tyvien maalla asumisen mahdollisuuksiin. *Yhteiskuntapolitiikka* 76(3): 300–308.

SILVA TEDRE

Itä-Suomen yliopisto, yhteiskuntatieteiden laitos

Ikänäköä maaseutupolitiikkaan

Väestön ikärakenne eli ikäluokkien keskinäiset määrälliset suhteet, muuttuu. Odotetussa oleva elinikä pitenee ja vanhuuseläkeikäisten eli yli 65-vuotiaiden osuus väestöstä kasvaa. Yhä useampi ihminen elää satavuotiaaksi. Suunnan ennustetaan jatkuvan vielä pitkään.

Väestön ikärakenteen muuttuminen on vahva, yhteiskunnan kaikkia rakenteita ravisteleva voima. Näin suurta määrää vanhoja ihmisiä ei maailmassa ole koskaan ollut. Mallia ei siis voi etsiä menneestä. Yhteiskunnan kehityksen tietoisien ohjailun kanalta on ratkaisevaa, miten muutos mielletään ja

miten siihen suhtaudutaan. Sosiaaligerontologiassa on vanhuuteen suhtautumisessa nostettu ongelmapuheen rinnalle ajatus ikääntyvistä yhteiskunnan resurssina (esim. Tornstam 1982). Puhutaan aktiivisesta tai tuottavasta ikääntymisestä. Taustalta löytyy vanhempien ikäluokkien oma halu olla edelleen hyödyllisiä kansalaisia ja toimeliaita ihmisiä yhteisössään – tai yksinkertaisesti omasta elämästään päättäviä ja nauttavia yksilöitä.

Silti yhteiskunnallinen keskustelu ikääntymisestä perustuu kapeaan käsitykseen aktiivisuudesta ja hyödyllisyydestä. Eläkeläiset nähdään hyödyllisinä talouden kehityksessä – kuluttajina tai ansiotyön tekijöinä. Kommunikaatio on politiikkaa, ja siksi on kysyttävä, mistä kommunikoimme. Kirjoituksessa tarkastellaan väestön ikärakenteen yläpään eli juuri vanhuuseläkeikäisten ikääntymistä maaseudun kontekstissa. Mikä on ikääntyvän väestön asema maaseutupolitiikassa ja maaseudun asema sosiaalipolitiikassa, lähinnä vanhuspolitiikassa ja sosiaalipalveluiden tutkimuksessa? Kirjoitus perustuu sosiaalipolitiikan ja -gerontologian viitekehityksessä tehtyyn tutkimukseen maaseudulla ikääntymisestä (Tedre & Voutilainen 2013).

Kun tutkija matkaa maaseudulle tavoitteenaan tutkia ikääntyvien ihmisten arkielämää niin ketä hän tutkii, kerkä kuuluvat kohderyhmään? Valittu kohderyhmän rajausta ohjaa käsitystä ikääntymisestä ja se ohjaa poliittista päätöksentekoa. Tavanomaisesta jaotellusta poiketen pyrimme omassa tutkimuksessa asettamaan samaan kuvaan maaseudun eläkeikäisten eri sukupolvet ja erilaiset elämäntavat. Myös Leena Vuorinen (2009) on tutkinut maalaiskylässä ikääntymistä korostaen elämäntapojen monimuotoisuutta kussakin kylässä. Me korostimme lisäksi ikääntymisen monivaiheisuutta ja –muotoisuutta. Tavanomainen tapa olisi rajata tutkimus koskemaan joko aktiivista, toimeliasta eläkeläisryhmää (ns. kolmas ikä) tai hoivatarpeisia ihmisiä ongelmiseen (neljäs ikä).

Maaseutupolitiikka tunnistaa aktiiviset, kyläyhteisössä näkyvästi toimivat eläkeläiset. Sen sijaan pääasiassa kotipiirissään elävät ihmiset eivät samalla tavalla nouse näkyviksi maaseutuyhteisön toimijoina. Feministinen tutkimustraditio on kyseenalaistanut julkisen ja yksityisen elämänpiirin jyrkän jaon, jossa julkinen elämä edustaa yhteiskuntaa

ylläpitävää ja muuttavaa maailmaa, yksityinen elämänpiiri puolestaan henkilökohtaista ja ei-yhteiskunnallista. Jaon purkajat ajattelivat, että yksityisessä elämänpiirissä tapahtuva toiminta on yhteiskunnallisesti merkityksellistä, sitä uusintavaa ja yhteisön sosiaalista kittiä. Mekin jäsensimme tutkimuksessamme tapoja, joilla eläkeikäiset (kuten muutkin maaseudun asukkaat) vahvistavat omaa lähiyhteisöään pienillä, jokapäiväisillä, toistavilla toimillaan (ks. myös Honkasalo 2008). Valtavirran ajattelumallia uhmaten nostimme jopa maaseudun hoivakodin asukkaat kyläyhteisön sosiaalisiksi resurssiksi. Emme siis suostuneet rajaamaan heitä asuinpaikkansa yhteisön ulkopuolelle, kuten usein tehdään laitoksissa asuvien ihmisten osalta.

Missä on "missä" sosiaalipolitiikassa?

Maaseudun hyvinvointipalveluiden muutoksia arvioidessamme kävi selväksi, että sosiaalipolitiikan tutkijoilta tuntuu puuttuvan karttatietoisuus, ymmärrys pinta-alojen ja välimatkojen merkityksestä hyvän elämän mahdollisuuksien kannalta. Sosiaalipolitiikan vallitsevista tulkinnoista ideologinen käänne hyvinvointivaltioajattelussa tapahtui pienin askelin 1990-luvulla, ja sitä vauhditti syvä lama. Kunnan vastuulla ja järjestämänä toimineita julkisia palveluja supistettiin. Ihmisiä rohkaistiin perustamaan yrityksiä myös hyvinvointipalvelualoille. Omaisiin ja järjestöihin vedottiin – ja luotettiin taas. Seurakuntia kutsuttiin apuun. Myös puhe kansalaisaktiivisuudesta, yhteisöllisyydestä ja naapuriavusta sai uutta puhtia. Tätä muutosta ovat hyvinvointipalvelututkijat analysoineet runsaasti. On kysytty, kuka vastaa, kuka maksaa, kuka tuottaa ja kuka organisoii ja miten vastuunjako muuttuu. Sen sijaan ei ole kysytty, missä palvelut ovat, mistä ne katoavat ja minne ne siirtyvät. Voi väittää, että sosiaalipolitiikan tutkijoilta on puuttunut sosiaalisen elämän fyysisten oluttuvuuksien tiedostamista.

Toisaalta vanhenemiseen suuntautunut sosiaalipolitiikan tutkimus rajaa usein lähtökohtaisesti ulos suuren osan maaseutua siksi, että paikan päälle meneminen on taloudellisesti, ajankäytöllisesti ja teknisesti hankalaa ja siellä on vähän ihmisiä.

Eikä meneminenkään vielä tarkoita sitä, että tavoittaisi maaseudun ihmiset. Maaseudun haja-asutusalueilla he, jotka jo tarvitsevat ulkopuolista apua, tai jotka ainakin naapureiden mielestä ovat heikoilla ja erityisesti avun tarpeessa, sulkevat usein ovensa vierailta kyselijöiltä. Samalta sulkeutuu mahdollisuus katsoa tarkemmin niitä ongelmia, joita maaseudulla ikääntyvät kohtaavat haavoittuvina tai toimintakyvyn heiketessä. Kuntien järjestämät ennaltaehkäisevät kotikäynnit tai korjaustarpeen arvioinnit ovat tällä hetkellä luultavasti hyväksytyimmät tavat ventovieraan astua sisään. Kotikäynntejä tekevä terveydenhoitaja ja diakoni ovat tuttuja kävijöitä useille jo lapsuudesta (ks. Kivelä 2014).

Yksisilmäinen käsitys asumisesta

Nykyisessä maaseutupolitiikassa korostetaan asumista maaseudun ihmisiä yhdistävänä tekijänä. Tutkimukset osoittavat, että ikääntymisen myötä luottamus maaseudulla asumisen mahdollisuuksiin horjuu. Minna Zechner (2010) on pohtinut luottamusta. Se on tulevaisuuden aktiivista ennakoimista ja toiminnallinen sitoumus johonkin tulevaan, jonka oletamme tietynlaiseksi. Vanhenemisen seuraukset ovat sinänsä jo epävarmoja, eikä kukaan voi ennakoita niitä tai tietää lisääntykö oma avun tarve. Kun maaseudulta viedään etuudet, ainoaksi ennakoinnin keinoksi näyttää usein jäävän muutto taajamaan. Muutto voidaan ajatella mahdollisen avun tarpeen aktiivisena ennakointina tilanteessa, jossa luottamus oikeudenmukaiseen ja tasa-arvoiseen alueelliseen palvelurakenteeseen on pieni. Zechnerin (emt.) mukaan ikääntyvät muuttivat haja-asutusalueelta taajamaan ja omakotitalosta palvelutaloon usein heti kun alkoi ilmetä pientäkään hoivan tarvetta tai jo kun he ennakoivat tarvitsevansa sitä. Toisinaan muuttaminen oli vanhan ihmisen oma ajatus, mutta toisinaan taas muutto oli tehty lasten tai viranomaisten painostuksesta.

Tällaista muuttoa palveluiden äärelle pidetään itsestäänselvyytenä ja ajatusmallin jakavat niin poliitikot, virkamiehet kuin monet tutkijatkin. Se toimii piilotietona ja piiloisena esioletuksena suunnittelussa ja päätöksenteossa. Muutto harvaan asu-

tulta maaseudulta ei ole luonnonlain kaltainen väistämätön tosiasia tulevia avuntarpeita ennakoitaessa. Harvaan asutulla maaseudulla ikääntyvien asumista turvaavia toimenpiteitä on toistuvasti katsottu yksityisasunnon näkökulmasta. Asumisen mahdollisuuksiin on esitetty ratkaisua ensisijaisesti asuntojen muutostöistä ja työllistämistukitoimin palkatuista kyläavustajista. Haimme vastatietoa itsestään selvälle muutto-odotukselle kylällä sijaitsevasta hoivakodista asumisen muotona. Sen asukkailla on jokaisella omanlaisensa suhde asuinpaikkaan ja ympäristöön. Useimmille hoivakodin sijainti oli sosiaalisesti ja emotionaalisesti merkityksellinen. (Tedre & Pehkonen 2011.) Toisaalta hoivakoti on myös kyläyhteisölle tärkeä.

Tämä paikkatietoinen näkökulma on toistaiseksi puuttanut suomalaisesta vanhusten asumispalveluiden suunnittelusta. Ei ole kysytty, missä palveluasuntojen tulisi sijaita. Asuntojen sijoittamista taajamiin perustellaan ensisijaisesti palvelujärjestelmän, ei asukkaiden näkökulmasta. Hoivapalveluiden ja -asumisen laatuksiteereiden tulisi sisältää laitoksen fyysinen, kulttuurinen ja sosiaalinen sijainti potentiaalisten asukkaiden näkökulmasta arvioituna. Vasta nyt on herätty myös etsimään uusia, vaihtoehtoisia ikääntyvien asumisen malleja. Tosin niitäkin kehitellään lähinnä taajamiin.

Hoivan ongelma

Nykyisessä vanhuspalvelupolitiikassa ideaalimaliksi on nostettu ”monitoimijuus” eli kunnan, järjestöjen, yritysten ja lähiverkoston avulla tuotettu kattava apu. Halutaan ajatella, että avun hankkimisen suhteen iäkäs ihminen voi tehdä jopa valintoja, kun apua on saatavilla monesta eri lähteestä. Ihminen voi käydä syömässä kunnan ylläpitämässä päiväkeskuksessa ja saada järjestöltä kotitalousvähennyksin tuetun siivousavun. Lisäapua voi tulla naapurilta, joka auttaa pienissä asioissa, ilmaiseksi tai joskus pientä maksua vastaan. Lapset ehkä hoitavat kauppa-asioita.

Maaseutuasuminen tekee ihmisten välisen riippuvuuden ja huolenpidon tarpeen näkyväksi kirkaammin kuin kaupunkiasuminen. Kaupungissa ja taajamissa julkisten ja kaupallisten palveluiden tarjonta hämärtää suoraa riippuvuussuhdetta ja

tarvitsevuutta. Kaupungissa voi ostaa apua, jos on rahaa. Harvaan asutulla maaseudulla apua ei välttämättä ole ostettavissa rahallakaan. Näin yhteisön merkitys tulee maaseudulla erityisen tärkeäksi, vaikkakaan huolenpidon verkosto ei ulotu kaikkiin maaseudun ihmisiin (Kivelä 2014).

Tällä hetkellä maaseudulla omillaan asuvan vanhuksen realistinen hoivan organisoinnin malli on useimmiten vaihtoehtoton. Parhaimmasta tapauksessa apua tarjoaa laaja lähiyhteisö, kuten sukulaiset, naapurit, tuttavat ja järjestöt. Suppeimmassa mallissa apua on saatavilla vain yhdeltä taholta, jota ei voi itse valita, tai apua ei ole ollenkaan. Lisäksi virallinen apu on usein maaseudulla vain teoreettinen vaihtoehto. Käytännössä sitä ei läheskään aina ole saatavilla.

Ikääntyvien hoivatarpeista ja niiden täyttymisestä erilaisissa maaseutuympäristöissä ei tutkimuksessamme saatu kokonaiskuvaa. Ikääntyvien avun tarpeet eivät välttämättä ole tiedossa edes kyläläisillä. Haastattelemistamme eläkeläisaktivisteista miehet eivät tieneet, miten iäkkäiden hoivan tarpeet omalla kylällä on järjestetty. Hoivakysymykset eivät olleet myöskään heidän hankesuunnitelmissaan. Ainoastaan yksi haastateltu nainen osasi arvioida kylänsä iäkkäiden ihmisten tilannetta. Hän tuntui myös pohtineen hoivan tulevaisuuden vaihtoehtoja omalla kohdallaan omalla kylällään.

Saimme monta kertaa tutkimuksen edetessä huomata suvun läsnäolon maaseudulla silloinkin, kun sukulaiset asuivat muualla. Kuulimme tilanteista, joissa etäällä asuvat lapset olivat järjestäneet elämänsä niin, että pystyivät joskus koviltakin tuntuvien oman elämän muutoksin olemaan apuna vanhuksilleen.

Vanhuspolitiikan vaihtoehdottomuus

Vanhuspolitiikassa puhutaan kohdentamisesta. Silä tarkoitetaan, että julkisin varoin tuettu hoiva,

kuten kotihoito, suunnataan heille, joilla on suurimmat toimintakyvyn vajeet. Samanaikaisesti säännellään taajamien ulkopuolelle suuntautuvaa avustamista. Käytännössä apu siis kohdennetaan taajamiin muuttaneille vanhuksille, joiden toimintakyvyssä on mitattavia puutteita. Samanaikaisesti perhemuotojen muutokset ja tavoitteet myöhentää eläkkeelle jäämisikää vaikuttanevat siihen, että epävirallisen hoivan reservi pienenee yhtä aikaa kun julkisten palveluiden saaminen edelleen vaikeutuu. Vanhuspolitiikan taajamakeskeisen ajattelun perusteluina voivat olla ennakkoluulot, stereotypiat ja tietämättömyys maaseudun mahdollisuuksista esimerkiksi vaihtoehtoisten asumisen muotojen mahdollistajana. Se voidaan myös tulkita yleisen vahvan keskittämispolitiikan mukaisena toimintaperiaatteena.

LÄHTEET

- Honkasalo, Marja-Liisa 2008. Reikä sydämessä. Sairaus pohjoiskarjalaisessa maisemassa. Vastapaino, Tampere.
- Kivelä, Päivi 2014. Syrjässä syrjäytyneet. Pelon sosiaalipolitiikka ja verkostoyhteistyön mahdollisuudet maaseudulla. Sininauhaliitto, Helsinki.
- Tedre, Silva & Mari Voutilainen (toim.) 2013. Eläkeläisenä maaseudulla. Maahenki, Helsinki.
- Tedre, Silva & Aini Pehkonen 2011. Miltei omalla kylällä loppuun asti – hoivakodin asukkaiden kyläsuhteita. *Janus* 19(2): 174–183.
- Tornstam, Lars 1982. Resursbegreppet och åldrandet. Teoksessa: Lars Tornstam, Birgitta Odén & Alvar Svanborg (toim.). *Äldre i samhället – för, nu och i framtiden. Del 1: Teorier och forskningsanstatser*. Liber förlag, Stockholm. 60–125.
- Vuorinen, Leena 2009. Ikääntyminen maalaiskylässä. *Veron julkaisuja* 3/2009, Lahti.
- Zechner, Minna 2010. Informaali hoiva sosiaalipoliittisessa kontekstissa. *Acta Universitatis Tamperensis* 1543. University Press, Tampere.